

byggnadsvård

Backavallens huvudläktare

Katrineholm 6:2, Stora Malm socken, Katrineholm kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning och åtgärdsplan

Emelie Mattsson

En del av
Landstinget Sörmland

Rapport 2013:10

Backavallens huvudläktare

Katrineholm 6:2, Stora Malm socken, Katrineholm kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk förundersökning och åtgärdsplan

Emelie Mattsson Byggnadsantikvarie

En del av
Landstinget Sörmland

Rapport 2013:10

© 2013 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: Emelie Mattsson, byggnadsantikvarie
Medförfattare: Eva Wockatz och Karl Anderberg, byggnadsantikvarier
Omslagsbild: Del av läktaren (Slm D13-476). Foto: Emelie Mattsson
Foto, där ej annat anges: Sörmlands museum, Emelie Mattsson.
Diarienummer: KN-KUS13-073

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriverket. Ärende nr MS 2006/01672

Nyköping 2013

Innehåll

INLEDNING	5
MILJÖBESKRIVNING	5
BYGGNADSBESKRIVNING	6
Allmänt	6
Tak och avvattnings	7
Övrigt	7
HISTORIK	9
Bakgrund	9
Backavallens tillkomst	9
KULTURHISTORISKT VÄRDE	13
ANTIKNARISKA IAKTTAGELSER	16
SKADEBILD	19
ÅTGÄRDSFÖRSLAG	20
KÄLLFÖRTECKNING	25
Muntliga uppgifter	25
Opublicerat material	25
Arkiv	25
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	27

1 Utsnitt ur gröna kartbladet visande läget för området Backa i Katrineholms stad. Skala 1:10 000.

INLEDNING

Sörmlands museum fick under våren 2013 i uppdrag av Katrineholms kommun att utföra en antikvarisk-teknisk förundersökning inför kommande arbeten på A-planens sittplatsläktare, Backavallens idrottsanläggning.

Förundersökningen berör endast sittplatsläktarens exteriör.

Syftet med förundersökningen och dokumentationen är att identifiera läktarens kulturhistoriska värden och skador samt att ge konkreta åtgärdsförslag för kommande arbeten så att de utpekade värdena kan bevaras och tydliggöras.

Arbetet har utförts under maj och juni 2013 av byggnadsantikvarierna Emelie Mattsson, Eva Wockatz och Karl Anderberg, Sörmlands museum.

MILJÖBESKRIVNING

Backavallen ligger i Katrineholms sydvästra del. Idrottsanläggningen består av fem olika idrottsplaner som alla ligger inom ett inhägnat område. Fotboll, friidrott, bandy och ishockey är några av de sportgrenar som ryms inom anläggningen. A-planen, vars sittplatsläktare beskrivs i denna rapport, ligger väster om huvudentrén. Planen var ursprungligen vid anläggandet huvudsakligen ”avsedd för fotboll, allmän idrott, gymnastikuppvisningar och festarrangemang.”

Backavallens A-plan är den största planen inom området. Här utövas idag friidrott och fotboll.

Byggnadskroppen rymmer läktare, kommentatorsbås, omklädningsrum, förrådsutrymmen etc.

2 Vy av A-planen och sittplatsläktaren sedd från sydost i juni 2013 (Slm D13-477).

- 3 *Läktaren sedd från öster. Bilden visar tydligt läktarens två byggnadskroppar - den rektangulära läktargrunden samt sittplatskonstruktionen. Den blåmålade "kiosken" är ett senare tillskott, som delvis döljer bågformen (Slm D13-478).*

- 4 *Vy genom kulvert ut mot planen (Slm D13-479).*

- 5 *Trappan som leder upp till läktaren (Slm D13-480).*

- 6 *Kommentatorsbåset Foto Eva Wockatz (Slm D13-481).*

BYGGNADSBESKRIVNING

Allmänt

Backavallens läktare består huvudsakligen av två byggnadskroppar, en grundbyggnad samt sittplatskonstruktionen med ellipsformade konsoler. Läktargrunden är uppförd av platsgjuten armerad betong och består av två spegelvända rektangulära byggnadskroppar, svagt vinklade mot idrottsplanen. Läktargrunden innehåller WC, förråd och omklädningsrum. I mitten av läktargrunden finns en entré in till planen och i taket på denna kan en generalskarv mellan byggnadskropparna noteras (fig. 4).

Läktargrunden, som i sin form liknar ett podium, är kompakt till sitt yttre och utgör såväl gestaltningsmässigt som tekniskt en stadig bas varpå själva sittplatsläktaren är placerad. Tolv tvärväggar vars ändar avtecknar sig i fasaden bär de vertikala lasterna från läktarkonsolerna. På byggnadens baksida mot norr leder två svagt utåtvridna, självbärande betongtrappor med låga järnräcken upp till läktarentréerna. Fyra entréer finns, namngivna A, B, C, D. Bokstäverna finns utmålade som versaler i blått ovanför respektive entré.

Läktarkonstruktionens tolv ellipsformade konsoler bär upp både läktargrädängar och taklag. Av allt att döma är konsolerna gjutna separat på plats och monterade på läktargrunden. Detta antagande styrks av att det finns cementfogar mellan grunden och konsolerna. Läktargrädängerna består av prefabricerade betongelement som monterats med skruvförband på plats.

På mitten av läktarens norrsida leder en inglasad spiraltrappa upp till ett upphöjt kommentatorsbås (fig. 30). Kommentatorsbåset har en fasettliknande utformning med ett utkragande panoramafönster. Konstruktionen består av lackade träribbor med fyllningar bestående av ljusblått skivmaterial. Den ena gaveln är klädd med samma typ av panel som på läktargrundens långsidor. Panelen är brunlaserad (fig. 6).

Läktarens elegant bågformade kortsidor är försedda med omsorgsfullt gestaltade järnräcken. Räckena är förankrade i grädängerna, vars kantiga uttryck skapar en intressant kontrastverkan gentemot läktarens mjuka ellipsformation (fig. 7).

Sittplatsläktaren sluter sig åt norr. Norra fasaden består av liggande ljusmålad horisontell panel som är monterad

mellan betongkonsolerna. Ett horisontellt fönsterband längs hela fasaden släpper in ljus till den inre delen av läktaren. Panelinklädnaden bildar en förenande länk mellan konsolerna som tillsammans med fönsterbandet ytterligare förstärker byggnadens horisontella strävan. Samtidigt störs denna horisontalitet av senare utbyggda förrådsbyggnader, placerade på läktargrundens tak. Förråden är målade i samma ljusa kulör som den övre panelen (fig. 26).

Läktaren har idag sittplatser i form av plaststolar i rött, gult och orange. Stolarna ersatte originalbänkinredningen i trä för drygt 10 år sedan. Trots att stolarna är ett senare tillägg är de karaktärsskapande och passar in i omgivningen med sin kulörta lekfullhet.

Tak och avvattning

Takbjälklaget består av långsgående bredflänsiga balkar, modell DIMEL 10, som är svetsade på stålklackar som i sin tur är monterade på betongkonsolerna. Nio rader av stålbalkar bär upp underlagstaket av spontad träpanel. Partier av takpanelen har vid olika tillfällen bytts ut. Taktäckningsmaterialet är idag svart takpapp (fig. 9).

Byggnadens takavvattning består av ett främre och ett bakre vattenavledningssystem. Längst fram utmed läktartaketets långsida sitter en hängränna som mynnar ut i två, enligt äldre fotografier, ursprungliga stuprör i järn. Stuprören är indragna ett antal meter från kortsidorna, för att störa åskådarnas utblick så lite som möjligt. Regnvattnet från det bakre takfallet leds via påsticksrör från varje taksektion till ett invändigt, långsgående uppsamlingsrör som via två stuprör leder vattnet till en underjordisk dagvattenledning (fig. 14).

Läktargrunden har formgjutna vattenrännor längs med alla sidor. Vattnet leds bort via fasadens ingjutna stuprör som har vattenutkastare. Även samtliga konsolbågar har ingjutna vattenrännor framtill i nederkant.

Övrigt

Två rader tidstypiska takarmaturer med vita glasskärmar, karaktäristiska för tiden då byggnaden uppfördes, sitter i långsgående riktning utmed läktartaket (fig.10).

Vid läktarbyggnadens nordöstra hörn finns en skorsten bestående av 12 armerade falsrör ställda ovanpå varan-

7 Gavelns smäckra järnräcke (Slm D13-482).

8 Konsolen är ställda på läktargrunden (Slm D13-483).

9 Detalj av balkarna som bär upp taket och som vilar på stålklackar (Slm D13-484).

10 Detalj av takarmatur (Slm D13-485).

11 Läktargrundens formgjutna vattenränna (Slm D13-486).

12 Vattnet leds ned i stuprör med utkastare (Slm D13-487).

13 Vy av gradängerna. Sätena är monterade på de äldre träbänkarna (Slm D13-488).

14 Vy inifrån läktaren mot väster. I bild syns takavvattningssystemet med stuprör som leder ned takfallets regnvatten. Det bakre horisontella uppsamlingsröret är nyligen utbytt mot ett plaströr med många länkande rörskarvar. Foto: Eva Wockatz (Slm D13-489).

dra. Enligt ritningar är skorstenen invändigt fodrad med hårdbränt tegel och rörskarvarna utförda av KC-bruk. Skorstenen är idag tagen ur bruk.

Det var från början tänkt att A-matcher i både fotboll och bandy skulle förläggas på A-planen. Det var då tänkt att gräsplanen skulle spolås. Dessa planer övergavs och en separat bandyplan invigdes 1964.

HISTORIK

Bakgrund

Backavallen ligger på platsen för Backa gården. Området kallas Backa efter Backa gård som låg i närheten. I samband med valet av namn för anläggningen fanns en kritik mot "Backavallen" då marken aldrig ska ha tillhört Backa gård. Emellertid är platsen starkt associerad till "Backabondens gården" som tog vid där Skogsborgs egnahemsbebyggelse slutade.

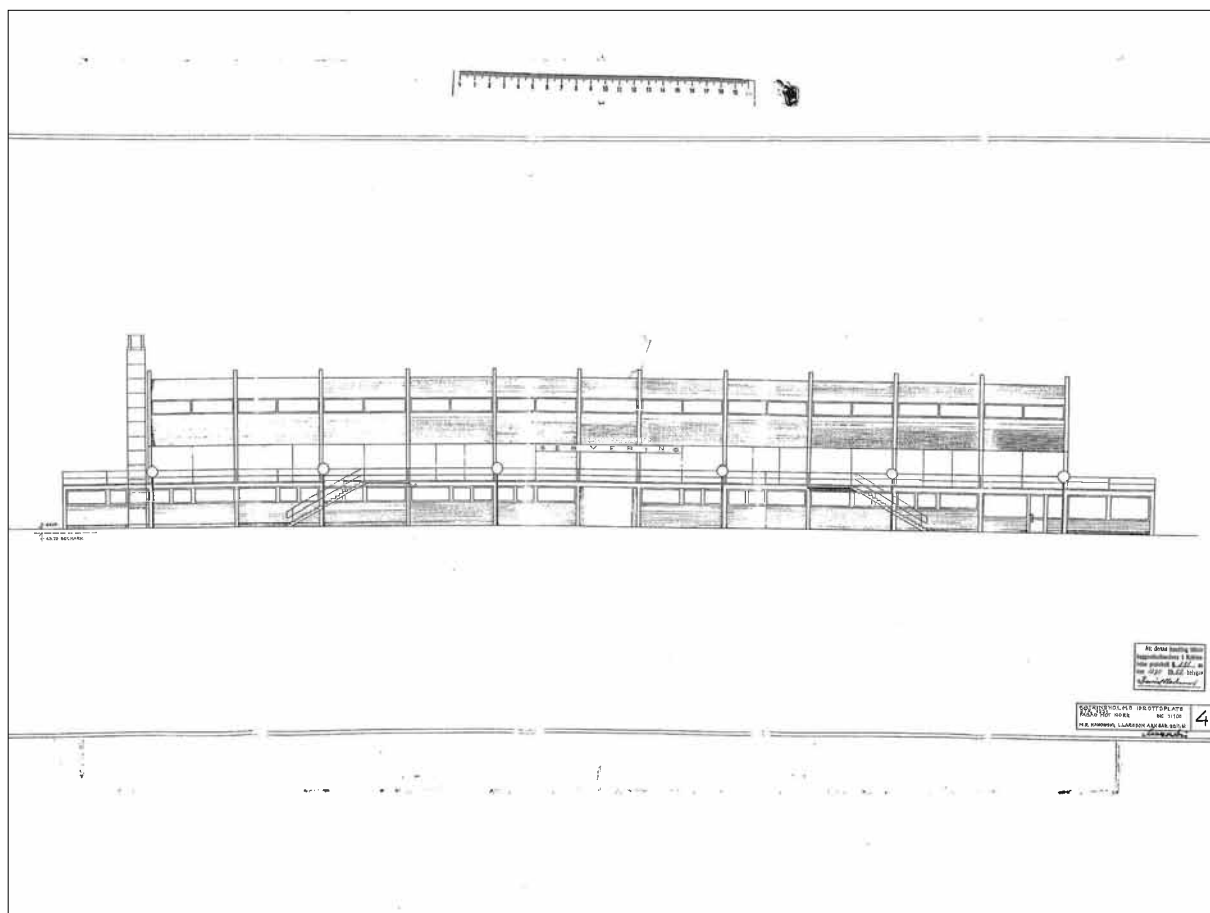
En utvidgad stadsplan för området upprättades 1959 av stadsarkitekt Kerstin Larsson. Bostadsbebyggelsen söder om Backavallen är huvudsakligen uppförd under åren 1971-1974.

Backavallens tillkomst

Historiskt har Katrineholm haft två stora idrottsföreningar med varsin idrottsplats, Katrineholms AIK höll till på Öster och Katrineholms SK hade en idrottsarena i Skogsborg.

Redan på 1930-talet fattade stadsfullmäktige ett principiellt beslut om att anlägga en ny idrottsplats i staden. Dessa planer fördröjdes emellertid av andra världskriget. 1945 aktualiserades frågan igen då staden behövde marken som de två föreningarna använde, bland annat för Kullbergsska sjukhusets utbyggnad.

Beslutet om anslag till en första utbyggnad av Backavallen beviljades i stadsfullmäktige den 28 oktober 1957. En byggnadsingenjör från Stockholm, Bertil Svensson,

15 Fasad mot norr. Ritning utförd av arkitekterna Mary och Rudolf Makowski och L. Larsson den 20 november 1961. Katrineholms kommun. Notera belyningsstolpar och det horisontella fönsterbandet.

med erfarenheter från liknande uppdrag anlitas. Projekteringen fortsatte under 1958. För läktarens utformning anlätades Bertil Svensson arkitektparet Rudolf och Mary Makowski, som vid den tiden samarbetade med ytterligare en arkitekt L. Larsson. Som teknisk konsult och kontrollant av anläggnings- och byggnadsarbetena anlätades Allmänna Ingenjörbyrån, AIB. Även en byggnadskommitté tillsattes under 1958.

I juli 1959 var principskisserna på läktartaket godkända. Kostnadsberäkningar för tre alternativa konstruktionslösningar med olika prisnivåer utfördes av AIB.

Kostnaderna

I en beräkning av kostnaderna för anläggningens uppförande daterad den 6 november 1956 beräknades läktaren kosta 700 000 kr. Genom att bara delvis inreda läktaren och begränsa antalet sittplatser till ca 700-800 st hoppades man kunna minska kostnaden till 600 000 kr. Läktaren skulle då kunna byggas ut i ett senare skede.

I november 1959 stoppades projekteringen av läktaren tillfälligt, då AIB:s kostnadsberäkningar baserade på arkitekternas ritningar hamnade på 1.25 milj kr. Detta var mer än dubbelt så dyrt som 1956 års beräknade kostnad. Det är osäkert hur det första förslaget på läktaren såg ut. De arkitekturritningar som idag finns bevarade är daterade den 20 november 1961 och är signerade M. R. Makowski och L. Larsson.

Byggnationen

Anläggningsarbetena påbörjades den 10 februari 1959 och bedrevs fram till december 1960 som beredskapsarbete. Detta gjorde att Katrineholms stad fick pengar avsatta från staten.

Byggnadslovet för läktarbyggnaden gavs den 16 november 1960. Byggnationen av läktaren pågick under 1960-1961. I slutet av 1961 höll de för byggnationen avsedda anslagen på att ta slut, varför stadsfullmäktige beviljade tilläggsanslag.

16 *Läktaren sedd från sydost vid invigningen 1962. Bilden lånat från Katrineholms kommunarkiv. Okänd fotograf.*

Kostnaderna för läktarbygget hamnade på 804 000 kr. Den färdiga läktaren var något större än vad som först beräknats och inrymde nu 1000 sittplatser under tak. Vid kommande behov skulle läktaren kunna byggas ut med ytterligare två sektioner och då kunna rymma 1200 personer. Den färdiga läktarbyggnaden innehöll bara utrymmen enligt minimikrav och var till stora delar oinredd, för att i en framtid kunna disponeras fritt.

Från början var det tänkt att separata stängsel skulle byggas runt A- och C-planen, men istället byggdes ett stängsel runt hela anläggningen, samt ett lägre stängsel runt A-planen.

Reklamskyltar sattes upp vid både A-och B-planen för att undvika ”gratistittning” från området utanför planerna. Även resultattavlor och matchur sattes upp 1962.

För byggnadsarbeten anlätades Katrineholms Husbyggen AB. VVS-arbeten utfördes av Mälardalens Byggnads AB. Elinstallationer utfördes av Elektrotjänst i Katrineholm AB. Samtliga anläggnings- och markarbeten, inhägnader mm utfördes av Hilding Hellström, Katrineholm.

Bland övriga utförare märks Lennerviks Plåtslageri, Katrineholms cementgjuteri, Katrineholms stads parkförvaltning, Svenska Karosseriverkstäderna, samt Forssjö bruk.

Invigningen

Officiellt invigdes Backavallen den 22 september 1962, då hertigen av Halland, prins Bertil, höll ett högtidstal. Gatan norr om läktaren fick senare av den anledningen namnet Prins Bertils gata.

Tidningen Katrineholms Kuriren hade en tävling om det bästa namnförslaget. Namnförslag var bl a Backa gårde, Djulöskans, Malmskog, Nordanåns, Skogsliden och Stridsmossen. Skogsliden var det förslag som vann. Stadsfullmäktige valde senare ändå namnet Backavallen.

17 Vid invigningen 1962 talade Prins Bertil. Bilden är lånad från Katrineholms kommunarkiv. Lägg märke till den lådformade hänggränsen i läktarens framkant och de ljusst målade hänggrännorna. Okänd fotograf.

Arkitekterna

Läktaren ritades av arkitektparet Mary och Rudolf Makowski, tillsammans med en arkitekt L. Larsson, hans förnamn är i nuläget okänt. Ritningarna är daterade november 1961, men redan i juli 1957 var de första ritningarna framtagna.

Paret Makowski startade senare ett arkitektkontor i Jakobsberg. Rudolf kom från Tyskland, medan Mary kom från Estland. Enligt dottern Carin Makowski var pappan den tekniskt lagda arkitekten, medan Mary var mer lagd åt det konstnärliga hållet. Andra projekt som de har ritat är bl a de 12 våningar höga husen på Årstafältet i Stockholm och Lyckebyskolan i Vällingby. Tillsammans ritade de även kommunhuset i Sveg. Båda inspirerades av samtida utländska arkitekter som Oscar Niemeyer (Brasilien), Mies van der Rohe (Tyskland/USA), Frank Lloyd Wright (USA), samt Le Corbusier (Frankrike). De fascinerades även av ljusspelet och kontrasterna mellan ute-inne.

Senare arbeten

I april 1963 återstod att göra vissa byggnadskompletteringar. Ett avloppsrör, som var beläget i ett av förråden uppe på taket under läktaren, frös vintertid. Detta skulle avhjälpas genom att ett element skulle sättas in.

I december 1963 skrivs i handlingarna om återstående arbeten som bör göras ”inom en nära framtid”. Bland dessa arbeten nämns de angelägnaste, nämligen ”fullständig inredning av läktaren, serveringskiosker och barservering”. Västra delen av läktaren inreddes någon gång omkring år 1968, ritningar togs fram 1967.

Ursprungligen var fasadens panelklädda fält, på läktarbyggnadens norr- och sydsida, brunlaserade. Fasadpanelen målades vita omkring år 1998. Omkring år 2000 sågades träbänkarnas ryggstöd av och plaststolar monterades på bänkarna.

Taket lades om med ny takpapp år 2006, efter vattenläckage ned i pressläktaren. Takpappen veks då runt betongelementen. Även hänggränsen fram byttes ut.

18 Läktaren sedd från sydväst år 1966. Läktaren har träbänkar och tillbyggnaden vid invigningen 1962. Bilden lånat från Katrineholms kommunarkiv. Okänd fotograf.

2008 gjordes ventilationen om. 2012 sattes nya högtalare upp. 2013 målades exteriören om, panelvirket med vattenbaserad akrylatfärg. Utrymmena under läktaren, bl a omklädningsrummen renoverades. Även vissa dörrar byttes ut.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Tiden då Backavallen uppfördes var en mycket expansiv tid för Katrineholms stad. Industrier blomstrade och den svenska folkrörelsen hade växt sig stark. Samhället genomgick förändringar på många olika plan. Gemensamt för hela Sveriges folkskoleundervisning under 1950-talet var övergången från att nästan endast utöva klassisk gymnastik till att övergå till mer allomfattande idrott. Backavallen är ett fysiskt spår från en tid som präglades av ett modernt expansivt samhälle, allmän folkhälsa och lagidrott.

Läktarbyggnaden är en värdig representant för efterkrigstidens samhälleliga och arkitektoniska ideal då människans aktivering och kreativitet gynnades inom

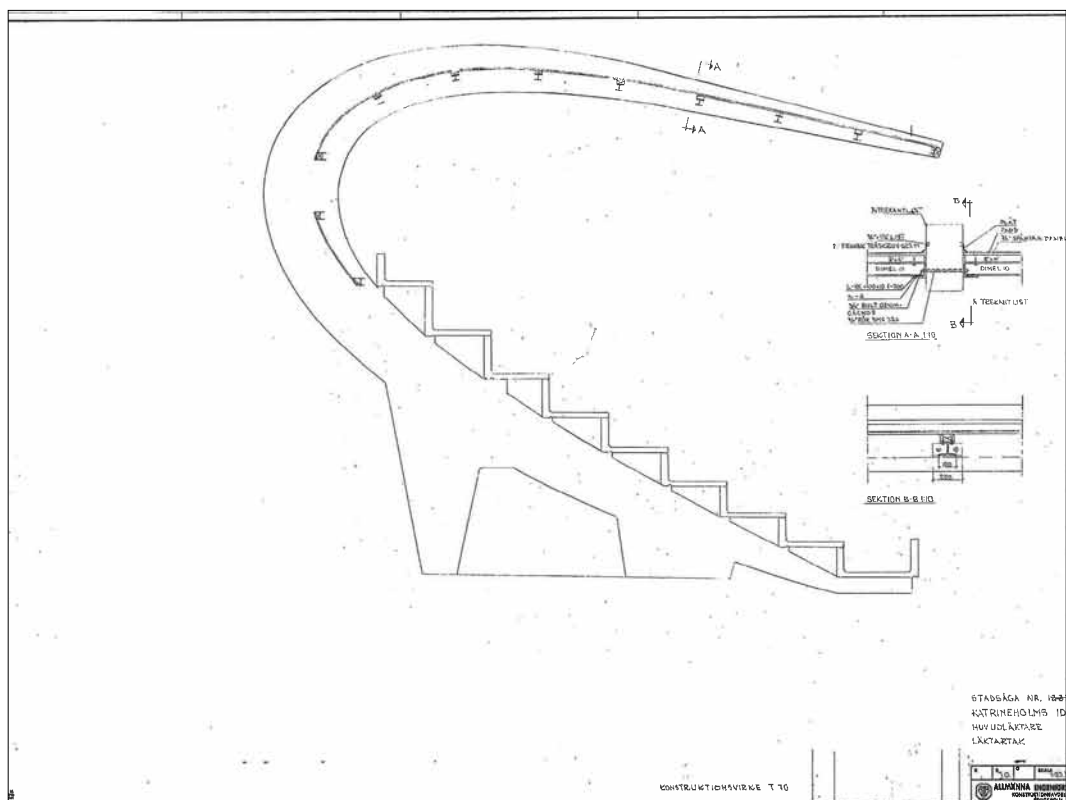
den fysiska planeringen. Läktarens välbalanserade konstruktion visar på 1950-1960-talets experimentlusta och lekfullhet inom arkitektur och materialanvändning. Läktarens modernistiska estetik och formspråk tar tydligt avstånd från de klassicistiska stilidealerna som återigen fått renässans under andra världskriget.

Backavallen läktare är ett bra exempel på två arkitekturströmningars möte, det vill säga 1950-talets nyrealism och 1960-talets brutalism. Nyrealismens arkitektur stod för lekfullhet i former, kreativitet och förespråkade en mänsklig skala. Brutalismen ville visa vördnad gentemot de rena materialen. Betong och stålkonstruktioner som ofta använts som bärande byggnadselement hade tidigare kläts in eller förskönats. Brutalismen ville i stället framhäva dessa råa material och konstruktionens tekniska uppbyggnad. Läktarens rena betongkonsoler, som bär synliga spår efter gjutformen, samt grundens råa och rustika uttryck är indikationer på detta stilideal.

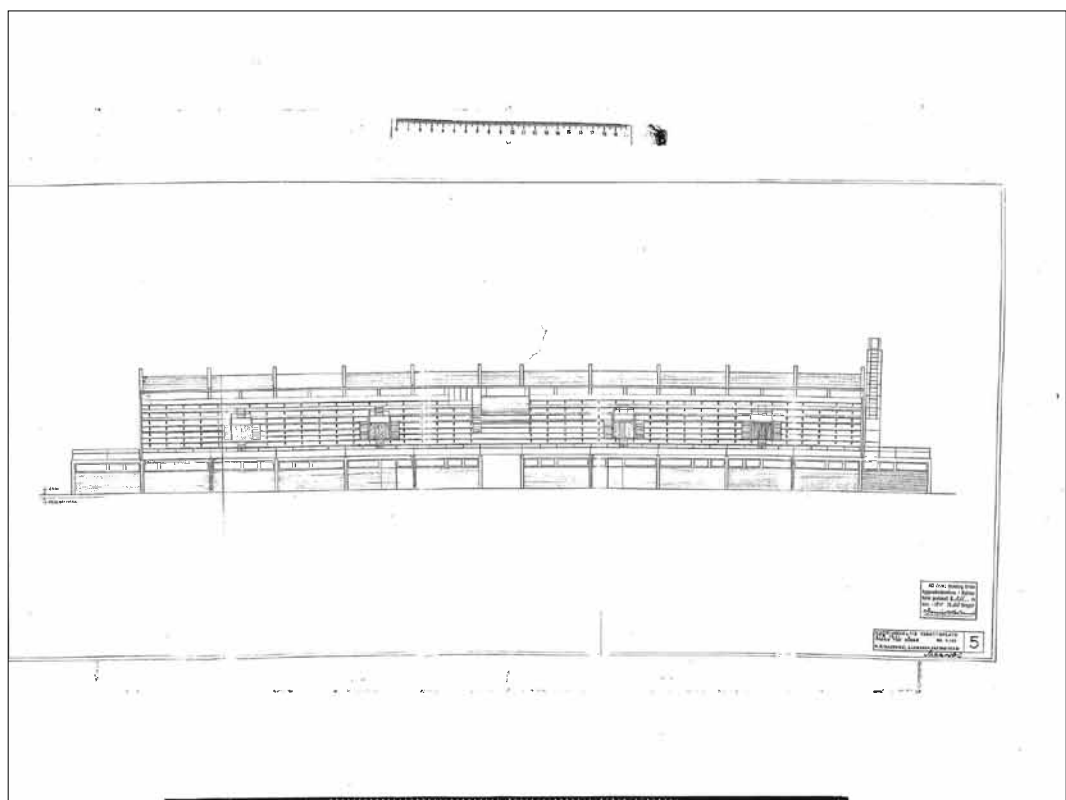
Märkbart är att byggnadens utformning och karaktär tydligt refererar till kända arkitekter och stilbildare som Le Corbusier (horizontalitet, låg tyngdpunkt samt

19 Friidrottstävlingar under invigningen 1962. Bilden är lånat från Katrineholms kommunarkiv. Okänd fotograf.

20 Katrineholms idrottsplats, ritning av läktartaket. Ritning utförd av Allmänna Ingenjörers Byrån, AIB den 20 februari 1960. Katrineholms kommun, ritning 031709.

21 Fasad mot söder. Ritning utförd av arkitekterna Mary och Rudolf Makowski och L. Larsson den 20 november 1961. Katrineholms kommun. Notera de horisontella fönsterbandet.

långa fönsterband) och Oscar Niemeyer (det rundade futuristiskt lekfulla formspråket).

Byggnaden har därtill ett miljöskapande, men kanske främst ett personligt värde för många Katrineholmsbor. Många har växt upp i närheten och spenderat mycket tid på vallen eller som åskådare uppe på läktaren.

Övriga idrottsanläggningar

I samband med Backavallens anläggande diskuterades den dyra anläggningskostnaden, totalt kostade hela anläggningen 3 466 00 kr. Av denna anledning gjordes en jämförelse med andra städer i motsvarande storleksklass som låg i södra och mellersta Sverige. Man jämförde med Kopparvallen i Falun byggd 1954, Nacka byggd 1956, Skogsvallen i Nässjö 1959, samt ombyggnad av Vänersvallen i Vänersborg. Av dessa är det dock ingen som i utseende liknar den djärvt utformade Backavallen.

22 Läktaren sedd från sydväst i mars 2013. Foto: Eva Wockatz (Slm D13-490)

ANTI-KVARISKA IAKTTAGELSER

Byggnaden har ett flertal identifierade karaktärsskapande element och arkitektoniska uttryck som i hög grad bidrar till dess tekniska, kulturhistoriska och estetiska värden. Följande karaktärsdrag och specifikt utpekade detaljer är viktiga att värna om vid en kommande renovering.

Byggnadens arkitektoniska grundtanke - Backavallens läktarbyggnad har i sitt formspråk en tydlig horisontell strävan. Viktiga arkitektoniska detaljer som förstärker detta är de liggande fönsterbanden, de låga järnräckena och den liggande fasadpanelen.

Ursprungligen hade läktaren även **fönsterband** på läktargrundens norr- respektive sydsida, se ritning fig. 15 & 21. Dessa har dock förändrats, genom att flertalet av fönsterglasen byggts bort. Viktigt är att inte fler ingrepp och tillägg görs som stör byggnadens horisontella strävan.

Läktarens **ellipsformade konsolers** futuristiska uttryck är det som gör byggnaden spännande och säregen. Sett från kortsidorna utgör konsolernas mjuka och lätt svävande formspråk en intressant kontrastverkan gentemot läktargrundens kompakta byggnadskropp och järnräckenas hårda profiler. Detta konstnärliga värde har idag reducerats kraftigt i och med de två blå ”kioskerna” som placerats uppe på läktargrunden på var sida om läktaren. Då kioskerna skymmer viktiga byggnadselement som påverkar hela upplevelsen av konstruktionen bör dessa avlägsnas omgående.

De svagt **utåtvinklade trapporna** upp till läktargrunden är arkitektoniskt intressanta då också de harmonierar med resten av byggnadens horisontella lekfullhet.

Skorstenen som idag är tagen ur bruk besitter fortfarande kvaliteter som ett berättande dokument över hur anläggningens uppvärmningssystem var konstruerat. Skorstenen är genom sitt utseende en intressant vertikal detalj som kontrasterar mot resten av läktarbyggnadens horisontella helhetsverkan och är därför viktig att bevara.

Backavallens **järnräcken** är enligt dagens bestämmelser för låga ur säkerhetssynpunkt. Att de är låga bidrar ytterligare till den låga horisontella strävan som präglar byggnadens arkitektoniska uttryck.

Passagen genom **läktarentréns** trappor ut mot ljuset på läktaren innebär ett förtäat och förväntansfullt ögonblick. Trappornas väggar är målade i en lysande vit färg och

23 Den karaktäristiska ellipsformade läktarens formspråk utgörs av en välplanerad balanserad kontrastverkan mellan mjuka respektive kantiga former och uttryck. Foto: Eva Wockatz (Slm D13-491).

24 Fönsterbandet på läktarens norrsida är det enda av de ursprungliga tre som idag finns kvar (Slm D13-492).

25 De blå kioskerna är inte anpassade till sin omgivning Foto: Eva Wockatz (Slm D13-493).

26 På norra fasaden finns idag utskjutande förråd, en del av förråden är sannolikt tillkomna senare (Slm D13-494).

27 Läktarens baksida. Dubbeltrappor leder upp till läktaren (Slm D13-495).

28 Detalj av skorstenen. De horisontella skarvarna visar att skorstenen är byggd av hopmonterade rördelar (Slm D13-496).

29 Detalj av räcket på läktarens baksida (Slm D13-497).

30 Detalj av spiraltrappan som leder upp till kommentatorsbåset. Foto Eva Wockatz (Slm D13-498).

de målade versalerna A-D ger starka associationer till sportutövning och amerikansk collegekultur.

Variation i betongens uttryck och struktur - Det finns en variationsrikedom i hur konstruktionens olika delar har blivit gjutna, vilket går att läsa av i betongytornas struktur. Vid kommande renovering bör dessa form-mönster efterliknas i möjligaste mån (fig.31).

Den inglasade spiraltrappan som leder upp till press-läktaren och kommentatorsbåset slingrar sig graciöst uppåt inuti sin kokong av glas. Glaset låter solens strålar svepa över de blankslipade terrazzotrappstegen vilket förstärker känslan av exklusivitet.

Det fasettformade **kommentatorsbåset** är mycket väl-bevarat och går, i och med sin form och omsorgsfulla gestaltning, att associera med en slipad diamant som pryder läktarens mitt.

Den liggande **fasadpanelen** på byggnadens norrfasad, likaså de utkragande förråden, är idag ljus beige i kulören. Den ljusa kulören går något mot det gula och passar inte in, då den varken smälter in med betongens nyanser eller bidrar till att skapa intressanta kontraster. Antingen förespråkas en ljusare kulör som går i ton med betongkonsolerna (i rengjort skick) eller en helt

avvikande kulör. En grundligare färgundersökning för att utröna tidigare färglager bör genomföras innan val av kulör görs.

Att notera är den **utebelysning** i form av stående belysningsstolpar med klotlampor som finns utritade på arkitektritningarna från 1961. Lampornas tidsenliga formspråk hade ytterligare förstärkt anläggningens 1950-60-tals karaktär. Idag står här gatulampor av standardutförande. Se ritning fig 15.

Äldre färgfotografier från 1966 bidrar med intressanta detaljer. De visar bland annat att **läktarens tak**, som idag är svart, tidigare var vitt. Det är oklart vilket taktäckningsmaterial som använts, men det är inte osannolikt att taket varit plåtbekänt. Ljusmålade var även de äldre böjda stuprören uppe på läktaren.

31 Exempel på läktarkonstruktionens olika betonggjutna ytor. (Slm D13-499 tom Slm D13-505).

SKADEBILD

Betongstommen

Backavallens betongstomme är rejält nedsmutsad och på sina håll eroderad.

På flera ställen har bitar av betong sprängts loss och armeringen blivit synlig, vilket ger indikation på ytligt sittande armering samt att karbonatisering av betongen troligtvis har pågått under en tid. Betongskadorna är främst lokaliserade till konsolkonstruktionens gavlar. Detta märks också på läktargradängernas skruvgenomföringar som har roststat ut mot gavlarna. Även detta har orsakat sprängningar i betongen (fig.32-33).

Läktargrundens tak verkar inte vara helt tätt. På vissa håll har vatten tagit sig genom betongen och bildat kalkutfällningar, stalaktiter på undersidan.

Vattenavledning

Läktarens regnvattenavledning är bristfällig och byggnaden visar tecken på äldre, samt pågående fuktskadeförlopp. Det bakre horisontella dagvattenröret placerat utmed läktarens fönsterband består av ett flertal korta plaströr som fogats samman. Konstruktionen är inte helt tät, vilket medför vattenläckage på den bakre sittbänken. Ifrån sittbänken kan en tydligt kännbar mögelodör noteras. Att röret består av många moduler, som dessutom avviker i kulör, är både riskfyllt och estetiskt störande (fig.34).

Fasad

Exteriörens panelklädda ytor, under det horisontella fönsterbandet i norr, har påtagliga fukt- och rötskador. Dessa skador har troligtvis uppkommit på grund av fönsterbleckens otillräckliga utkragning, samt den bristfälliga vattenavledningen. Panelen är också målad med akrylatfärg, vilket kan förvärra processen (fig.36).

Taklag

Takpappen lades om för cirka 6 år sedan och taket är enligt uppgift tätt.

Balkarna har synliga rostangrepp.

32 *Läktargradängernas skruvgenomföringar har på många håll roststat och sprängt sönder betongen. (Slm D13-506).*

33 *Saltutfällningar i kulvertens generalskarv. (Slm D13-507).*

34 *Vattenläckage från hängrännan längst upp på läktaren (Slm D13-508).*

35 *Missfärgning av fasad pga rostangripen armering (Slm D13-509).*

36 *Panelen är både fukt och rötskadad (Slm D13-510).*

37 Järnräcke i sydväst. Foto: Eva Wockatz (Slm D13-511).

38 Plåtavtäckningen kring fönstren är oestetiskt utförd (Slm D13-512).

39 Vegetation på och kring grunden och trapporna håller kvar fukt som kan orsaka vittringsskador i betongen (Slm D13-5013).

Järnräcken

Backavallens järnräcken är enligt dagens bestämmelser för låga ur säkerhetssynpunkt. Färgen har flagnat på utsatta ställen. Räckena har även synliga rostangrepp.

Fönster

Det bakre fönsterbandets lister och plåtavtäckningar är oestetiskt utförda. Plåtavtäckningen i fönstrens nederkant är vertikalt lagd utmed panelfasaden vilket delvis stör fasaduttrycket och därtill verkar ha bristande vattenavledande funktion.

Sittplatsinredning

Somliga av plaststolarna på läktaren är torra och spruckna.

Omgivande mark

Läktarbyggnaden omges på vissa delar av förhållandevis hög vegetation, kring podiet och norrsidans trappor, vilket kan bidra till att fukt och vatten blir stående kring byggnadskroppen. Det kan på sikt resultera i vittringsskador i betongen.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Betongstommen

Mossa och alger bör avlägsnas från hela byggnadskonstruktionen. Olika rengöringsprover bör utföras på en mindre ej så synlig yta och utvärderas innan rengöringsmetod väljs.

Betongens karbonatiseringsdjup och mätning av täcksiktet bör undersökas noggrannare av person kunnig på äldre betongkonstruktioner.

Elektrokemiska åtgärder kan utföras för att återställa betongens egenskaper, genom att driva ut skadliga kloridjoner ur betongen. Åtgärden skulle motverka risken för fortsatt saltinträngning och armeringskorrosion.

Skadad betong bilas bort och ersätts med ny betong i samma ljusa ton och ytstruktur som det befintliga materialet. Lagningsprover, gärna placerat på mindre synliga ytor av konstruktionen, bör utföras och utvärderas innan resterande skador åtgärdas. Detta för att se om färg och struktur stämmer överens med befintlig fasadyta.

Skruvgenomföringar har orsakat betongskador. skruvarna byts därför mot nya rostfria och syrafasta skruvar.

Vattenavledning

Även vattenledningen bör undersökas närmre av fackman.

När det gäller bakre hängrännan, är längre moduler i samma kulör samt färre sammanfogningar att föredra framför dagens skarvningar. Rent estetiskt är det viktigt att uppsamlings- och stuprör dras och utformas på ett passande vis för att inte störa byggnadens arkitektoniska och konstnärliga uttryck. Alla rör bör efterlikna de två främre ursprungliga stuprören i plåt i både form, proportioner och kulör.

Enligt uppgift leds det främre och bakre vattenröret ner i en vertikal uppsamlingsledning som tidvis blir överbelastad.

Eventuella skarvar skall vändas ut från fasadlivet. En enhetlig svart eller vit kulör (bör helst samstämma med läktarens utvändiga takfärg) på samtliga rör förespråkas.

Fasad

Rötskadad panel mot norr bör bytas ut mot ny träpanel med liknande finsågade yta, samt med panelvirke i samma dimension. Ny panel ska vara lik befintlig panel. Det är viktigt att ge akt på bra virkeskvalitet.

En färgundersökning bör göras på träpanelen, då den med all säkerhet har haft en annan kulör än den vi ser idag. Tidiga fotografier indikerar att panelen varit mörkare än betongkonstruktionen. Bevarade brunbetsade/laserade panytyor syns under läktargradängerna. Mycket tyder på att den liggande fasadpanelen, samt innertak varit behandlade med en brun lasyr. En kulör som utgör ett komplement till betongen.

De utkragande förrådsbyggnaderna på läktarens baksida bör målas i samma kulör. All utvändig panel är idag målad med akrylatfärg. Panelens identifierade skador kan delvis vara orsakade av färgens oförmåga att släppa igenom fukt. På sikt bör panelen målas om med en traditionell färgtyp, som oljefärg.

40 En tidigare ovarsam lagning av betongskada. Lagningen är varken till färg eller struktur anpassad efter befintlig betongyta. (Slm D13-514).

41 Vattenavledningsrören bör efterlikna de främre originalstuprören i form och proportioner. Foto: Eva Wockatz (Slm D13-509) (Slm D13-515).

42 Under läktargradängerna finns välbevarade fält av panel som sannolikt har kvar sin originalfärgsättning. Fälten skulle kunna användas som referensramar till övrig innertak- och fasadpanel. (Slm D13-516).

43 Takbalkarna är rostangripna och panelen täckt med svartalger (Slm D13-517).

44 Somliga av sittplatsstolarna i plast har blekts eller spruckit sönder. Foto: Eva Wockatz (Slm D13-518)

45 Trappornas betongkanter har kraftig moss- och lavpåväxt. (Slm D13-519)

46 Ovarsam kabeldragning (Slm D13-520)

Taklag

Underlagstaket behöver behandlas. Panelen rengörs från smuts och alger, samt skrapas vid behov och behandlas med svagt pigmenterad brunbets/lasyr.

Balkarnas rostangrepp avlägsnas mekaniskt. Innan dess bör balkarna ha NCS-färgkodats. Balkarna rostskyddsbehandlas och målas med oljefärg. Lämpligen med en zinkbaserad penetrerande oljefärg.

När yttertaket i framtid skall läggas om bör det övervägas att återställa taket till ursprungligt material och ljus kulör. En komplementerande ritningsgenomgång bör då göras för att försöka utröna vilket taktäckningsmaterial som ursprungligen användes.

Järnräcken

Räckena höjs genom att bandjárn av samma dimension svetsas på befintliga räcken. Hög nivå måste hållas på utförandet och smidesarbetena.

En mer noggrann färgundersökning bör utföras på samtliga räcken. Indikationer finns att räckena ursprungligen kan ha haft en blågrå nyans.

Räckena bör tvättas, rengöras från rostangrepp och rostskyddsbehandlas, samt målas med oljefärg.

Fönster

Samtliga av byggnadens fönster bör ses över närmare för att kunna fastställa skick och eventuella åtgärder. Lister, snickerier och plåttäckningar som ramar in det övre fönsterbandet bör ges en mer harmonisk och enhetlig utformning.

De nuvarande vertikala fönsterblecken kan förmodligen ersättas med vanliga utåtstående bleck som sträcker sig längre ut från fasadlivet. Detta kommer sannolikt att skydda fasaden bättre och synas mindre från marken än befintliga bleck.

Att återställa fönsterbanden på läktargrundens norr- respektive sydsida skulle öka harmonin hos byggnaden och därmed höja upplevelsevärdet. En sådan åtgärd skulle även förtydliga byggnadens arkitektoniska läsbarhet.

Sittplatsinredning

Plaststolarna byts ut allteftersom det behövs, till nya stolar i samma format och färgskala som de befintliga.

Läktarentréer

En närmare färganalys bör utföras där kulörerna på fasad och bokstäverna ovanför entréerna NCS-kodas. Fasadytans brådrämsmönster bör bibehållas vid renovering av betongen.

Skorsten

Skorstenen bör rengöras utvändigt från smuts och algpåväxt. Liksom för betongytor bör ett prov göras, varefter rätt och lämplig rengöringsmetod väljs.

Pipan bör sättas igen för att skydda konstruktionen från ytterligare slitage och väta. Det övre fältet på skorstenen bör återigen målas svart. Skorstenen målas lämpligen med äkta KEIM silikatfärg.

Stegens rostangrepp avlägsnas mekaniskt. Stegen rostskyddsbehandlas och målas med oljefärg i vit kulör.

Omgivande mark

Vegetationen som finns på och i direkt anslutning till konstruktionen bör avlägsnas och framöver hållas undan.

Övrigt

De blå ”kioskerna” döljer delvis konstruktionen och förtar intrycket av den spänstiga formen. Kioskerna kan möjligen placeras i markplan. Detta bör utredas ytterligare. Fasaderna bör målas in så att de stämmer med läktarens kulörer.

Ovarsamma kabeldragningar förvanskar byggnadens arkitektoniska uttryck. Dessa bör döljas alternativt målas in.

47 Läktaren sedd från nordvästlig riktning. Foto: Eva Wockatz(Slm D13-491).

KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor

- Ahlberg, Sven Olof. 2012. Bevara betongen. Svensk byggtjänst AB. Stockholm.
- Blom, K. Arne & Lindroth, Jan. 1995. *Idrottens historia: från antika arenor till modern massrörelse*. Farsta: SISU idrottsböcker.
- Caldenby, C, Lindvall, J, Wang, W, Andersson, T. 1998. *Att bygga ett land : 1900-talets svenska arkitektur*.
- Campbell, L (red.). 1988. *Sörmländsk bygd under 7000 år. Kulturminnesvårdsprogram för Katrineholms stad*. Katrineholm.
- Fremle, L (red.). 2004. *Katrineholm, Del I-III*. Karlstad.
- Hjelmberg, H. 1967-1979. *Katrineholm, Del I-III*. Katrineholm.
- Ryberg, R. 1987. *Sörmlandsbygden 1988:2*. Södermanlands hembygdsförbunds årsbok. Nyköping.
- Svedberg, Olle. 1990. *Planerarnas århundrade: Europas arkitektur 1900-talet*. 2. uppl. Stockholm: Arkitektur

Muntliga uppgifter

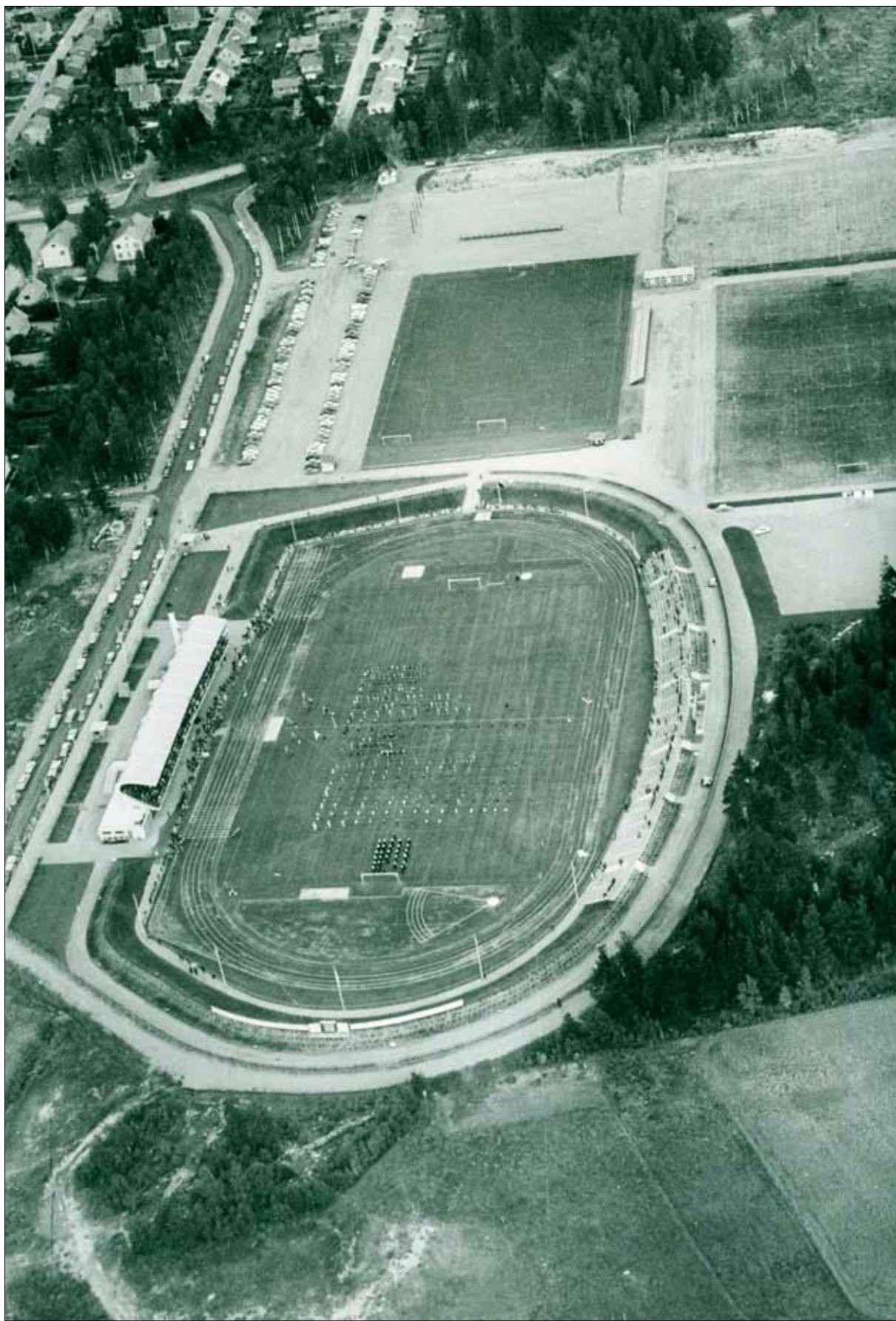
Katrineholms kommun, Roger Stav.
Carin Makowski, dotter till de båda arkitekterna Mary och Rudolf.

Opublicerat material

Idrottsplatsen Backavallen i Katrineholm.
Områden av riksintresse för kulturmiljövården i Södermanlands län (D) enligt 3 kap 6 § miljöbalken, D län beslut RAA 1996-08-27. Dokument uppdaterat 2011-11-19.

Arkiv

Katrineholms kommuns arkiv
Lantmäteriet, Gävle
Lantmäterimyndigheternas arkiv
Lantmäteristyrelsens arkiv
Rikets allmänna kartverks arkiv

48 Flygbild från invigningen 1962. Bilden lånad från Katrineholms kommunarkiv. Okänd fotograf.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsuppgifter

Objekt: Backavallens läktare

Kommun: Katrineholms kn

Fastighetsbeteckning: Katrineholm 6:2

Socken: Stora Malm

Län: Södermanland

Författningsskydd

Detaljplan

Backavallens A-läktare har inget formellt skydd enligt detaljplan. En äldre stadsplan finns över området: Förslag till ändring och utvidgning av stadsplan för del av Backa m.m i Katrineholm. Antagen 1960. 04-KAS-606.

Plan- och bygglagen, Lag (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Enligt 8 kap. i Plan- och Bygglagen, 13§ och 14§ får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte förvanskas. Ett byggnadsverk skall hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. Enligt 8 kap. 17§ skall ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Konstruktionsunderlag

Läktarkonsoler- Betong I std K400. Luftinblandningsmedel tillsattes så att 4.5 % luftvolym erhöles. Armering som användes var KS40, byglar 1410.

Läktargrund (golvbjälklag/väggar) - Betong I std K250

Takbjälklag - Betong I std K300

Läktargräddanger - Betong II std 300

Spiraltrappa - Betong II std 250

Som underlag för konstruktionsberäkningarna användes enligt ritningsmaterialet: Statliga cement- och betongbestämmelser av år 1934 (SOU 1934:17), Statliga betongbestämmelser. Del 1. Materialdelen (SOU 1949:64), Statliga betongbestämmelser. Del 2 a. Konstruktionsbestämmelser för massiva betongplattor (SOU 1957:25), Metodanvisningar, kommentarer och beräkningsexempel i anslutning till 1957 års konstruktionsbestämmelser för massiva betongplattor, Anvisningar till byggnadsstadgan (BABS), Bygg, Betong: Hellström, Granholm, Wästlund.

Projekterelaterad information

Fastighetsägare: Katrineholms kommun

Beställare: Katrineholms kommun

Utförare: Emelie Mattsson. Medförfattare Eva Wockatz och Karl Anderberg, Sörmlands museum

Övriga uppgifter

Sörmlands museum, Dnr KN-SLM13-073

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.